

Recensies

D. De Stobbeleir en E. Persoons, ed., *Handelingen van het Colloquium 'Het gebruik van computers en het onderzoek in de menswetenschappen' (Brussel 25-27 februari 1971)*. (Archief- en Bibliotheekwezen in België. Extranummers V en VI, 2 dln.; Brussel, 1971).

Uit de talrijke lezingen die op dit colloquium werden gehouden, lichten wij slechts deze die voor de lezers van dit tijdschrift rechtstreeks van belang kunnen zijn. Deze zijn uiteraard alle van methodologische aard en zijn meestal de weerspiegeling van grote groepsprojecten die in het gunstigste geval tot nu toe slechts fragmentaire resultaten hebben afgeworpen. E. Hélin, 'Interprétation statistique d'un recensement nominatif: tests, codification, premiers traitements' (in: dl. V, 101-107) en C. Desama, 'Programmes appliqués aux recensements du début du XIXe siècle: Liège et Verviers' (in: dl. VI, 181-185) behandelen het demografisch onderzoek van de stedelijke bevolking aan de hand van tellingen uit de Franse periode, zoals dit in het centrum voor demografie der Luikse universiteit, wordt uitgevoerd. C. Douchamps-Lefèvre, 'Le traitement de la statistique douanière des Pays-Bas autrichiens' (in: dl. V, 133-138) licht de geplande automatische analyse toe van de algemene registers van in-, uit- en doorvoer, die in de Oostenrijkse Nederlanden per douanedepartement en per handelswaar reeds in tabelvorm werden opgesteld voor de jaren 1759-1791, en van gelijkaardige registers voor de jaren 1790-1794 afkomstig van de plaatselijke douaneburelen.

Het team van de Vrije Universiteit te Brussel (U.L.B.) is vertegenwoordigd door een dubbele lezing: 'L'utilisation des ordinateurs et la recherche historique. Deux cas d'application': a) R. Kurgan-Van Hentenryk, 'L'émigration beige outremer (1901-1914)'; b) A. C. Deruelle, 'La propriété foncière dans l'agglomération bruxelloise (1830-1914)' (in: dl. V, 139-149). In het seminarie van Prof. Stengers werden de emigratieregisters, die sinds augustus 1896 te Antwerpen werden aangelegd, bestudeerd. Slechts voor de periode januari 1901-december 1912 zijn deze maandelijks staten volledig en volgens vaste normen aangelegd. Zij geven dan voor elk gezinshoofd dat uitwijkt zijn vorige verblijfplaats, leeftijd, beroep, bestemming, talenkennis, geldelijk vermogen en eventueel de vergezelden personen. Er werden 35.800 personen geteld met een topjaar in 1907. Op grond van een steekproef van 3149 individuen kon worden achterhaald dat 22000 Vlamingen naar de Verenigde Staten (in hoofdzaak Midwest, Michigan, Indiana) zijn uitgeweken. Het waren in hoofdzaak jonge boeren, terwijl uit de streek van Charleroi nogal wat mijnwerkersgezinnen uitweken naar Pennsylvania. In het kader van zijn doctorale dissertatie vatte A. C. Deruelle het ambitieuze plan op het onroerend bezit in de 22 gemeenten van de Brusselse agglomeratie tussen 1830 en 1914 te analyseren aan de hand van een uitvoerige steekproef (30 pct. van de 65.000 eigenaars). De Leuvense ploeg H. van der Wee, E. van Cauwenberghe en H. Daems (K.U.L.) had vooral aandacht voor 'Some new methodological concepts and the use of the computer in quantitative economic history' (in: dl. VI, 1-12). Voor hen is het grote voordeel van de computer dat hij meer objectiviteit zal toelaten bij het testen van werkhypothesen. De computer maakt het immers mogelijk meer feiten te ordenen en op meer manieren te combineren en dus meer variabelen te beschouwen en hun onderlinge samenhang op te sporen. De onderzoeker zal de materiële mogelijkheid hebben meer correlaties en indices te berekenen en zich niet verplicht zien een aantal mogelijkheden als vermoedelijk(!) irrelevant a priori uit te schakelen. Een kwantitatief model zal volledig kunnen worden uitgetest. Om een beter inzicht te bekomen zal het de historicus zelfs mogelijk zijn het verschijnen van bepaalde variabelen te simu-

leren. Tenslotte wordt naar aanleiding van het onderzoek der Vlaamse domeinrekeningen uit de jaren 1300-1600 de wijze van verwerking van een serie rekeningen geschetst.

Ook bij het inventariseren en catalogiseren kan de computer met vrucht worden ingeschakeld. Dit wordt op overtuigende en concrete manier aangetoond door G. Hansotte en M. Pieyns, 'Placards imprimés liégeois du XVIIIe siècle: formalisation et essai de traitement automatique' (in: dl. V, 109-115). Van de op het Rijksarchief te Luik bewaarde gedrukte ordonnanties werden eerst zeer uitvoerige regesten opgesteld volgens een vast schema en met gebruik van een gestandaardiseerde terminologie. Werden daarbij opgenomen: de datum, de plaats van uitgifte, het geïndiceerde territorium, de uitvaardiger, de juridische aard van de akte, een summier samenvatting van de inhoud, eventuele antecedenten waarnaar de akte verwijst, de taal, het diplomatieke voorkomen (origineel, copie, etc), de drukker, de vindplaats, codenummers die de inhoud van de akte samenvatten. Op de ponskaarten kan zelfs een microfilm van het plakkaat worden aangebracht. Een louter mecanografische bewerking zal de zoeker antwoord geven op zijn vragen en hem desgewenst zelfs een fas-simile leveren van de gezochte akten.

Een gelijkaardige onderneming, maar op nog grotere schaal, wordt voorgesteld door P. Pieyns-Rigo, 'Formalisation des contrats passés devant des notaires liégeois du XVIIIe siècle' (in: dl. V, 121-131). Elke historicus kent de enorme schat aan gegevens van allerlei aard (demografische, genealogische, sociale, economische, kunsthistorische, juridische, etc.) die begraven liggen in de notarisprotocollen die telkens opnieuw moeten doorworsteld worden voor elk particulier onderzoek. Het ontsluiten van deze bronnen is werkelijk een zaak van algemeen nut, die met de computer uitvoerbaar wordt. Het volstaat alle notarisakten op vooraf uitgeteste tabellen in een geformaliseerde vorm over te brengen. De notarisakten bleken echter zo rijk en zo divers van inhoud dat per akte verschillende ponskaarten moesten worden gebruikt. De ontworpen methode van *input* moet zonder al te grote wijzigingen ook bruikbaar zijn voor andere documenten der vrijwillige rechtspraak. Nauw hiermee samenhangend is de onderneming van J. Pieyns, 'Une application des méthodes du traitement de l'information à un inventaire d'archives et à un problème historique: les notaires liégeois XVIe-XXe siècles' (in: dl VI, 65-83). Na codificatie worden alle beschikbare gegevens over de Luikse notarissen en hun protocollen op ponskaarten overgebracht. Zij geven voor elke notaris de staat van bewaring en de vindplaats van zijn protocollen, referentie naar de bron van de verdere inlichtingen, de residentie of woonplaats, naam en voornamen, uiterste data der bewaarde acten, biografische gegevens, soort van de notaris, andere activiteiten buiten het notariaat. Een mecanografische bewerking volstaat om te weten welke protocollen bewaard zijn voor een bepaalde streek (en) (of) een bepaalde periode. Naast het nut voor de onderzoeker die met notarisakten te maken heeft, zijn de kaarten ook een ideale basis om een kwantitatieve studie over de Luikse notarissen op te zetten. Talrijke referaten behandelden ook het gebruik van computers in de taaistudie en de literatuurgeschiedenis. Ook historici kunnen baat vinden in de probleemstelling en de methoden van S. de Vriendt, 'Authorship problems and the computer' en C. Dubois, 'Le traitement automatique de l'information lexicologique. Réalisations et projets' (resp. in: dl. VI, 195-204 en 235-239). Rechtstreeks de geschiedenis der Zuidelijke Nederlanden aangaande is L. Génicot, 'Les concordances et listes de fréquence des textes narratifs latins composés en Belgique avant 1200' (in: dl. VI, 241-248). Het is de bedoeling van het Belgisch Centrum voor de studie van het Middellatijn alle verhalende bronnen door auteurs van het huidige Belgische grondgebied vóór 1200 geschreven op magneetbanden te brengen en er concordantietafels en frequentie-

lijsten van te laten samenstellen. Hiertoe dient eerst een lijst van de in aanmerking komende werken met een codenaam en de meest recente uitgave te worden aangelegd. De gekozen teksten worden nagenoeg integraal op ponskaarten overgebracht met inbegrip van de interessante tekstvarianten en de opgeloste afkortingen (voorzien van een speciaal teken). De in de bron overgenomen citaten worden eveneens opgenomen, maar krijgen naar gelang hun herkomst (Bijbel, Kerkvaders, liturgie, oorkonden, enz.) een speciale aanduiding. De interpunctie wordt vereenvoudigd zodat slechts werkelijke zinnen door leestekens worden gescheiden. Voor elke bron geeft de eerste ponskaart een signalement dat wil zeggen juiste referentie en beschrijving. De volgende ponskaarten dragen telkens één regel tekst van de bewerkte uitgave. Na automatische controle op het perforeren worden zij dan op magneetband overgebracht. Hieruit worden dan door de computer *listings* van alle woorden met hun vindplaats getrokken. De overgang van deze lijsten naar een trefwoordenlijst gebeurt slechts ten dele automatisch om de verwarring met homoniemen te vermijden en om de trefwoorden een normale vorm te geven. De trefwoordenlijst wordt eveneens op magneetband geplaatst. Uiteindelijk zal een algemene trefwoordenlijst worden samengesteld, die voor elke vermelding tevens een zinvolle omringende tekst zal vermelden, en tevens de totale frequentie zal aangeven. Frequentielijsten per auteur of per werk kunnen ook bekomen worden en zullen bij de identificaties en de analyse van auteurs kunnen worden aangewend. Onnodig te zeggen dat de algemene trefwoordenlijst bij de studie van begrippen als *oppidum*, *vir nobilis*, *patria*, etc. een onschatbare hulp zal zijn. De resultaten van dit colloquium hebben wel duidelijk gemaakt dat de computer niet langer een duur speeltuig voor enkele 'originele' historici is, maar dat hij op alle terreinen van het historisch onderzoek een niet te versmaden werkinstrument zal zijn. Hij houdt echter een uitdaging in. De historicus zal zich met dit tuig moeten vertrouwd maken, met zijn mogelijkheden maar ook met zijn werkwijze. Het zal nooit volstaan dat hij met zijn materiaal naar een computerspecialist zal gaan om de gewenste informatie netjes afgedrukt te ontvangen. Hij zal slechts tot vruchtbare samenwerking met deze technici kunnen komen als hij zijn probleemstelling zelf duidelijk kan omschrijven in functie van de computertechniek. De grootste uitdaging wellicht is nog dat, nu massa's materiaal kunnen verwerkt worden, noodzakelijkerwijs uitgebreide ploegen zullen moeten worden samengesteld om dit materiaal te leveren en de resultaten op hun juiste waarde te interpreteren.

R. van Uytven

A. J. M. Beenakker, *Breda in de eerste storm van de opstand. Van ketterij tot beeldenstorm 1545-1569* (Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1971, xxviii en 187 blz.).

Deze Leidse dissertatie is de vrucht van een naar plaats en tijd beperkt historisch onderzoek. Uiteraard is het de bedoeling geweest om met deze detailstudie van een te overzien terrein, Breda tijdens het voorspel van de opstand, bij te dragen tot de kennis van het algemeen historisch proces van deze periode. Hoewel er eigenlijk slechts één centrale bron is, de reeds door Bakhuizen van den Brink in 1853 gepubliceerde sententie van de Raad van Beroerten van 17 augustus 1568 (door de auteur als een der bijlagen opgenomen), is er ook intensief gebruik gemaakt van aanvullende archivalische gegevens die het stedelijk archief van Breda, het Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage en het Algemeen Rijksarchief te Brussel konden verschaffen. Zodoende wordt een vrij nauwkeurig beeld verkregen van het ontstaan en eerste optreden van de calvinistische gemeente te Breda in de jaren zestig, van het aandeel dat inkomelingen van elders (uit Antwerpen met name)